

TÖRVÉNYHOZÁSUNK EMBERBARÁTI MŰKÖDÉSE AZ ELMŰLT ÉVSZÁZADBAN

ÍRTA: BAGYÓ JÁNOS DR.

Ha a ma embere visszalapozgat a történelem annaleseiben s kutatja, hogy egy évszázadra visszamenően milyen vetése és milyen aratása volt az emberbaráti gondolatnak, milyen rendszerrel és mennyi intézménnyel érezte áldásos hatását a filantrópia, hol és milyen mélyen gyökerezett ebből a szempontból a közszellem társadalmi, politikai és törvényhozási téren, bizony-bizony úgy érzi, hogy gyorsvonati utazás után dőcögő vicinálisra került, majd még dőcögőbb szekerén kénytelen folytatni az útját, míg egyszer csak azon veszi észre magát, hogy elmarad mellőle a vegetáció és olyan szörnyű homokpusztaság következik, ahonnan nincs tovább. Hazánk történelme elének tárja azt a borzalmas negatívumot, hogy száz év előtt nemcsak a mai magyar elgondolásban, hanem az akkori külföldi viszonylatban sem volt gyökere a rendszeres és intézményes embermentésnek. Akkori szomorú politikai és gazdasági viszonyaink meddőségre kárhoztatták törvényhozó diétáinkat, a nemesi társadalom a holt-pont körül keringett, a tömeg – a jobbágyok, a zsellérek és az iparos-polgárság életrevaló sok-sok rétege – vitte az igát, adózott, míg ki nem költözködött a Szent Mihály lován a temetőbe. Társadalmi szolidaritizmus, kórházak, baleseti és aggkori biztosítás, a munka joga: a mai szociológia és filantrópia oázisainak e csodás palmaóriásai nem ékeskedtek a magyar földön a legkisebb palánta alakjában sem.

Széchenyi István grófnak kellett jönnie, hogy a rekrutákat megajánlgató diéták, az Urbárium Theresianum sok milliónyi népével bajlódó nemesi rend, a külföldön költséző főúri osztály, a deáknyelvű gravamenes magyar politikai élet figyelme a gazdasági haladás, a társadalmi problémák, a művelődés felé terelődjék. Ébresztője volt a nemzetnek és élő lelkiismerete annak a gondolatnak, hogy a maradiság sírba dönti az országot. Keményen beszélt honfitársaihoz, mert bölcsen tudta, hogy a közöny lágy szavakra nem szokott felfigyelni. S bár csak a nemesi társadalomhoz intézte szavait, elgondolásában az ország nem-nemes néprétegeinek boldogulása is szeme előtt lebegett. Nagy szociális gondolat vezérelte reformeri tevékenységében s a történelem mérlegén mérve, Széchenyi István gróf érdeme elsősorban, hogy sok egyéb mellett az igazi embermentés is megkezdődhetett Magyarországon.

Íme néhány idézet munkáiból:

„Én azt szeretem hinni: minden jobblelkű ember bizonyos vágyást hordoz szívében – habár sejtetlen is – magán, felebarátin s mindenben, ami őt környezi, szüntelen javítani.” A maradi földbirtokosoknak szemükre veti, hogy „minden jobb industria helyett jobbágyaik-tól, amit bérben bírnak, elszedik, azokat legjobb földjeiktől megfosztván, újonnan regulázzák s őket lassan-lassan erejükből kiveszik és aztán szinte hazafitlanságnak állítják, ha valaki a magyar adózó nép sorsát e részben irigylésre méltónak nem véli... Így gazdálkodik szomszédunk, a török is, s akármit mond, tagadni nem lehet, hogy ennél könnyebb, egyszerűbb és olcsóbb földművelési mód a világon nincs! Szóval: sokan csak mindig más kárán akarnak gyarapodni.”

„Ki dob el kenyeret egyhamar közülünk készakarva, s ha elvetjük is, nem rendül meg bennünk valamely érzés, mintha nem jól cselekednénk? Isten áldását elhajítani nem kell, mert azzal a szegény élélhet... Nem negatív, hanem pozitív szerencsére van alkotva az ember, csak hogy kész sültet ne várjon házához, de a földdel vívjon meg, hogy azt megszerezhesse magának. Minden bizonytalanság nélkül a magyar szegénység tőrésre teremtve, hanem hogy mind-egyik azt mondhasa magáról: jól bírom magam!”

„Ki józanabb nemzetiség kifejlésére vágy s legerősb fegyverekkel akar felruházkodni, az, mennyire tehetségében áll, az egész föld színét bejárja. Ha a sors magas helyzetetésben hozta e világra, leereszkedik néha önkéntesen s felkeresi a szegénységet, a nyomorúságot, mert azok legjobb és leghívebb tanítók... Mily szomorú sors öntagjainak egymásutáni lassú sorvadását nyilván érezni s az életerő fogyatkozását napról-napra csatlakoztatva észrevenni! Ennél csak annak kínja lehet még fájdalmasabb, ki kénytelen átlátni, hogy ő egy rothadó nemzet tagja... Azt tanácslom, inkább magunkban keressük a hibát, mert minden hazafiságunk mellett se tapsolhatunk bizony, teszem: a szegedi sárnak,... pesti kövezetnek,... csömörindító útonálló számtalan koldulóinak.”

„Vannak köztünk, – gondolná-e az ember? – kik Magyarországnak 500-dik, de olyanok is, kik hazánk 100-ad részét bírják, sőt még olyan dúcsok is, ha minden erdőt, homokszivatagot, mocsárt, havast és szigetet, melyek a világon vannak, felszámolunk is, kik az egész földkerék 17.000-dik, Európa 1.100-dik, az ausztriai birodalom 86-ik és szegény jó anyaföldünk 30-ik részének urai! S ha egy ilyes úr reggel felébred s csak pillanatig emeli szívbeli gerjedelmét az örök Tökéletességhez s boldog sorsát számos millió embertársaiéval hasonlítja össze, kik csak máról holnapra se tudják, mint fognak élni, fejüket hová fogják hajtani: miképp lehet annyi istenajándékért nem éreznie legbelsőjében egy bizonyos ellenállhatatlan vágyást, bőven nyert áldásért nemcsak üres szavakkal, de valódi tettek által is mutatni hálát?... íme nyíltan azt a vallást (vallomást) teszem: hazánk előmenetele s magasabb felemelkedése legfőbb gátjai mi tehetősb birtokosok vagyunk... Ahol jus, szabadság és privilégiumok vannak, ott bizonyosan kötelességeknek is kell lenniök... Nyerjük szép diadalmakat önmagunkon, merjünk nagyok és igazán nemesek lenni, s mondjuk ki hímezés nélkül, hogy az, ki szerencsés helyzetünkben a közjóra törekvésből akármi szín vagy ürügy alatt kivonatkozik s hazája boldogítására legjobb tehetsége szerint nem tesz mindent, semmi ember s a haza gyalázatja.”

REFORM-ORSZÁGGYŰLÉSEINK SZOCIÁLIS MUNKÁJA

Széchenyi István gróf maró írásai elérték a kívánt hatást, mert bár sokan prüszköltek, a többség készségesen aláírta, amit a „legnagyobb magyar” hirdetett. Csodálatos ébredés következett, új idők, új eszmék hajnala virradt. Tömegérezzéssé vált, hogy nincs rendjén, ha „egy fiatal s annyi erővel bíró nép, mely valóban magasb állásra lenne méltó, oly szívesen vesztegel alacsony álladalmában.” Ez a közszellem vezetett a reform-országgyűlések nagyszerű panorámájához. Országos követelésé izmosodott a jobbágy-probléma megoldása, szószólóik támadtak az árváknak s míg 1825-ben Aradmegye követe még süket fülek előtt panaszkodott a diétán, hogy az arad-mutinai uradalom törvényellenesen a jobbágyokkal fizeteti meg az országgyűlésen levő földesurak költségeit, az 1832–36-iki országgyűlés már az akkori időkhöz mérten forradalmi iramban rohamozta meg az antiszociális rendszer barrikádjait. Akkori törvényhozóink valóban aranybetűkkel írták be nevüket a magyar történelem lapjaira, mert szétkergették azt a politikai ködöt, amely miatt az ország lakosainak zömét adó milliók nem lehettek – emberi jogaikhoz és méltóságukhoz illően – polgárai a hazának. Lassan-

lassan a múlt emlékei közé kezdett vándorolni a misera plebs contribuens szomorú korszaka, egyre jobban épült a jogi védettség, a szociális igény jogosultság, a gazdasági boldogulás, az igazi filantrópia vára.

Az úrbéri törvényjavaslat tárgyalásánál mutatta meg elsősorban igazán a nemesi rend és annak törvényhozó képviselője, hogy emberileg tud érezni. Somogy megye első követe ütötte meg elsőnek ezt az új hangot az 1832-36-iki pozsonyi diétán, amikor kijelentette, hogy vármegyéje nem kívánja többé földhözköttötni tekinteni a jobbágyot s „világosan akarja kitételni a törvényben, hogy a jobbágy, ha tartozásainak eleget tett, akármikor nemcsak a hazában, hanem külföldre is szabadon elköltözhet”. Hónapokon át folyt a vita, a legapróbb részletekig megbeszélték a szövevényes problémát s a követek szinte kivétel nélkül a több jog és a minél nagyobb emberi szabadság megadásáért szálltak síkra. Annál a kérdésnél, vajjon melyik fórumnak az engedélye szükséges ahhoz, hogy esetleg egész községek is elköltöz-hessenek, a javaslat a helytartótanács engedélye mellett foglalt állást. Több követ ellenezte ezt a megoldást. Bars megye első követe így érvelt: „A helytartótanács, ha ilyes embereknek élmük nincsen, arról nem gondoskodik, hanem hagyja őket éhenhalni, ha pedig van, akkor élhetnek a főkormányshék engedelmé nélkül is”. Somogy megye első követe így beszélt lelkesen: „A századnak dicsőségére látom a karokat és rendeket úgy lelkesítve, hogy az embert nem földhöz kötve, hanem szabadakarátúnak kívánják tekinteni és önmegbíráására bízni, hogy hol és mi módon jobbíthatja életmódját”. A zalai követ ezt mondta a vita során: „A szegény jobbágyinak boldogsága és a statusnak közjava határozta el véleményemet a szabad adás-vevés mellett, mert nem az a boldog ország, hol legtöbb gazdag ember, hanem az, hol legkevesebb szegény ember vagyon... Polgári belső elrendezésünk csak hetven ezer nemes-háznépnek kezébe adta az egész földbirtokot s a hétmillió lakosnak fekvő tulajdona nincs”. Egyik-másik szónok leplezetlenül tárta fel a valóságot, ha az a nemesi rend ellen szólt is. Megemlégették például, hogy sok-sok jobbágy-telek, – sok-sok húszholdas terület, – éppen azért üresedett meg, mert a földesurak kegyetlenül bántak jobbágyaikkal. Emiatt hagyták el panaszos szavak a barsi követ ajkát is 1833 július 24-én: „Ha ekkoráig is a szolgabírák által be nem jelentett, elpusztult telkek miatt a szolgabírák hivataluk elvesztésével lakoltak volna, bizonyosan több volna most a hivataluktól elmozdított szolgabírák, mint a megüresedett jobbágyi telkek száma”.

És a szörnyű zsellér-sors is megkapta illő szamaritánus szavait a diétán. Mint Somogy megye első követe mondotta: „ez a legszamosabb, legszegényebb és legiparkodóbb néposztály”. Ezzel szemben mi volt a joga? Semmi. Kötelessége viszont az volt, hogy egynyolcad holdnyi föld használatáért tizenyolc napszámmal és egy forint füstpénzzel tartozott földesurának. A bihari követ szerint „a művelt Európában nem találhatik föld, amely jobban kamatozna, mint ez az egynyolcad hold, amelyen a zsellér háza áll”.

„A zsellér szaporítja azonkívül a regálékát, malmok, korcsmák stb. jövedelmeit; fia katonáskodik, ő csinálja a hidakat, utakat, tartja a katonát. Ezért gondoskodjunk a sorsáról!” – hangzott a Somogy megye második követe 1833 július 31-én.

Szó volt a diétán a jobbágyok legelőjétől a marhatenyésztésen, pálinkafőzésen, cserép-égetésen és árendán át mindenről, ami a jobbágyok és a zsellérek sorsával összefüggött s a követi utasítások és szónoklatok bő kóstolót adtak abból a termékeny közszellemből, amely alkalmas volt arra, hogy biztos alapokon induljon meg a szociális fejlődés és a tömegeket felölelő ember-védelem. Ráterelődött a figyelem a kultúra mezejére is. Az egyik követ már azt javasolta 1833 augusztusában, hogy a lelkipásztorokat és az iskolamestereket mentesíteni kell minden-nemű adózástól, hadd legyen kevesebb a gondjuk, hogy nyugodtabban élhessenek hivatásuknak.

Különösen a tanítók anyagi helyzete áhítozott szociális cseppekre, hiszen a veszprémmegyei követ megállapítása szerint, – amiből a pozsonyi országgyűlés nyílt színe előtt sem csinált titkot – „az iskolamesterek gyakran oly rosszul vannak ellátva, hogy azokat a községek gyermekeik neveltetésének nagy kárával, holmi kóborló mesterlegényekből kénytelenek fel-fogadni”.

Rengeteg jószándék, nemes ötlet és indítvány rejtőzik az 1832–36-iki országgyűlés Jegyzőkönyvében, amely híven tükrözi vissza az akkori törvényhozási eseményeket és szíverítően domborítja ki azt a vezérgondolatot, hogy nem szabad többé védtelen embernek lennie Magyarországon. Mintha a mai kor szavát hallaná az ember, amikor az abaúji követ alábbi mondatait olvassa: „Ha az árva vagyonában károsítatik, a kárt az okozók kötelesek megtéríteni, elsősorban a gyámata és a községi előljárók, ha van vagyonuk, ha pedig nincs, akkor a földesúr pótolja”. Ugyanilyen emelkedett szellemben beszélt a bácsmegeyi követ is: „Semmi sem érdemel annyi figyelmet, mint az árvák dolga. Tagadhatatlan, hogy eddig a szegény árvák számtalan károsodásokat szenvedtek, anélkül, hogy káraikat visszatérítették volna. Küldőim kívánják, hogy ha földesurak okai a károsodásnak s kötelességeiket elmulasztják, tartozzanak felelet terhével és pótlással.” Torontálmegye követe pedig az alábbiakra hívta fel követtársainak figyelmét: „Nemcsak a vagyont kell összeírni, de tanácsos az özvegyet számadás alá is vetni. Különösen Torontálban több árva pusztult el özvegyanyák mellett.”

Az 1832–36-iki diéta egész ülést szentelt az árvaügynek s a tanácskozás meg is hozta méltó gyümölcsét. A törvényhozás az u. n. úrbéri törvény keretében külön szakaszban gondoskodott a jobbágyok és zsellérek árváinak anyagi védelméről. Ez még nagyon messze volt ugyan a kérdés korszerű megoldásától, ahogyan az úrbéri törvény sem jelentette azt, hogy Magyarországon révbe jutott a szociális probléma és kiépült a filantrópia megfelelő rendszere, hiszen a közegészségügy, a gyermekvédelem, a szegényügy, az elhagyott gyermekek sorsa és számos más kérdés még rendezésre várt, de a magyar törvényhozás megtette az első lépést és jó irányban indult el a százados mulasztások ingoványából. Különleges magyar viszonyaink mellett azon volt a súlypont, hogy emberi sorsot juttassanak annak a tömegnek, amely addig földhöz kötve, vagyonszerzésben akadályozva, művelődésében gátolva, a kötelességek súlya alatt sorakozott s nem részesedett a jogok élvezetében. Ezért nagy lépés a filantrópia útján a földhözköttőség megszüntetése és nemcsak a családfő, hanem a családtagok cselekvési

szabadságának biztosítása. Az 1836: IV. t.-c. ezt a lényegét oldotta meg az ország javára s a törvény életbelépésének közelgő századik évfordulója joggal méltó ünnepe lesz az általa felszabadult társadalmi rétegek ivadékaiknak. Szabadabbá vált az érvényesülés útja és megszűnt az a százados állapot, hogy a szegénysorsú” ember fia is csak azt az igát húzhatja, amelyet az apja vonszolt. Az említett törvény 15. §-a ugyanis nyíltan kimondotta, hogy „a jobbágyok és zsellérek gyermekeinek a szabadköltözködést megtagadni, következőleg mesterségtanulástól, vagy akármi más tisztességes életneme követésétől őket eltiltani semmiképp nem lehet”.

Az itt biztosított szabadság kereteit természetesen nem lehetett máról-holnapra kitölteni, különösen azért, mert az érvényesülés számos területe még tilos volt a nem-nemes szegénysorsúak számára. Még sok nemesi előjognak kellett a múlt emlékei közé vándorolnia, hogy a boldogulás perspektívái minden magyar ember előtt feltáruljanak. Lassan-lassan azonban ez is bekövetkezett. A Deák Ferencek, Felsőbüki Nagy Pálok és Kossuth Lajosok országgyűlései szívesen és lelkesen hozták a b-t ahhoz az a-hoz, amit az 1832–36. országgyűlés

\ nemesgondolkodású követei kimondták. Így született az 1844. évi IV-ikt.-c, amely jogot adott az ország nem-nemes lakosainak, hogy birtokot szerezhessenek, helyesebben: földbirtokot vásárolhassanak a nemesi osztálytól. Ezt követte az 1844. évi V-ik t.-c. azzal az intézkedésével,

hogy nem-nemesek is minden közhivatalra alkalmazhatók. Micsoda perspektíva a múlt szigorú előjogos elzárkózottságához mérten!

És sorra következtek a szorosabb értelemben vett szociális és embervédelmi reformok is. A közmunkákat szabályozó 1844: IX. t.-c. 8-ik szakasza már az aggok, a nők és a kiskorúak védelméről gondoskodik ilyenformán: „A zsellér-nők, akár özvegyek, akár hajadonok legyenek, úgyszinté azok a zsellérek is, kik életüknek 18-ik évét még be nem töltötték, vagy a 60-at már meghaladták, ha házuknál velők egykenyéren élő s munkára alkalmas férfi-családtag vagy szolgálta nincs, közmunkát tenni nem tartoznak”. A magyar országutak – hiszen ezekre ment a közmunkák javarésze – ezzel sok-sok tízezer munkáskezet vesztek el, de ugyanannyi munkaenergia más területeken sokkal hasznosabban és emberségesebb keretek között jutott érvényesüléshez. Megszűnt a szomorú látvány, hogy miként a fáraók országában a piramisépítésnél, Magyarországon az utak törésénél vagy javításánál serdületlen leányok, családi gondjaikkal agyongyötört anyák és hajlotthátú aggastyánok könnye és verejtéke áradjon.

Jókora adag terhet vett le a városi lakosság válláról az 1844: XI. t.-c, amely megszüntette azt az állapotot, hogy az országgyűlés tagjai ingyen lakhattak s kimondta, hogy ezentúl bért kötelesek fizetni az igénybevett lakásokért. E teherkönnyítés mértékére jellemző, hogy egy-egy követ sokszor több éven át négy szobára, egy konyhára, egy fakamrára, a nádor pedig ötven szobára, hat konyhára, tíz kamrára, három pincére, hat fakamrára, tizenkét kocsiszínre, negyven istállóra és rengeteg olyan helyiségre tarthatott igényt, ahol a személyzete lakott.

Ilyen előzmények után már csak egy lépés kellett, hogy az 1832-ben megindult szociális reform méltó betetőzéshez jusson. Az 1848: VIII. t.-c. megvalósította a közös teherviselést, kimondván, hogy „Magyarország és a kapcsolt részek minden lakosai minden közterheket különbség nélkül egyenlően és aránylagosan viselik”. Az 1848: IX. t.-c. megszüntette az úrbért és az úrbért pótló szerződések alapján addig gyakorlatban volt szolgálatokat, a robotot, a dézsmát és a pénzbeli fizetéseket. A papirend önként lemondott a tizedről s ezt a korszerű áldozatot az 1848-as törvényhozás méltó szavakkal örök emlékül törvénybe iktatta.

ELSŐ ADOMÁNYOK ÉS ALAPÍTVÁNYOK

A filantrópiai folyamatot lelkesítő hatással mozdították elő egyes nemesszívű magán-emberek alapítványai és pénzadományai. Ebbe a kategóriába tartozik a Bécsben 1815-ben ' elhunyt derék hazánkfiának, Sándor Istvánnak alapítványa aki végrendeletében tízezer forintot hagyományozott egy Pesten felánítandó lelencházra. „Pesten – írta végrendeletében – a szegény gyermekek számára, kik szülőiktől elhagyott és talált gyermekeket neveztetnek, egy oly háznak felállítására, mely németektől „Findlingshaus”-nak neveztetik, hagyok öt ezer forintot. Hasonlóképen a szülésháznak (Geburtshaus) ott való felállítására rendelék öt ezer forintot”.

Sándor Istvánnak csak öt évtized múlva támadt követője négyesi Szepessy Ignác báró pécsi püspök személyében, aki Pécsen saját költségén „bölcsekedést és törvényt tanító intézetet” létesített. Ezt a kultúra erősítésére irányuló cselekedetet a karok és rendek az 1832-36-iki diétán ezekkel a szavakkal iktatták törvénybe: „Az ország rendei a pécsi püspöknek a közjó előmozdításában bizonyított munkás buzgóságát hálaérzéssel fogadják és a jeles és követésre méltó alapítványt örök emlékül törvénybe iktatják”. Ugyanígy örököltette meg a pozsonyi diéta Nádasdy Ferenc gróf váci püspöknek „az elméjökben háborodott szerencsétlenek ápolására tett azon emberszerető ajánlását”, hogy a váci Theresianum-épületet az

említett célra ajándékozta. Gáspárik Kázmérnak, a váci káptalan követének a Theresianum-épület berendezésére felajánlott ezerforintos adományát is törvényben örökítették meg az pozsonyi országgyűlésen.

1840-ben néhai Alagovich Sándor zágrábi püspök alapítványát iktatták törvénybe, aki „a közjó előmozdítására és a szenvedő emberiség gyámolítására célzó nemes törekvéstől vezéreltetve”, Pozsega városában árvaintézetet hívott életre. Hasonló módon fejezte ki háláját és elismerését az 1840-iki országgyűlés Mack Ignácnak, aki a temesvári líceum építésére tízezer, a vakok létesítendő intézetének pedig ötezer forintot adományozott.

AZ 1867-IKI KIEGYEZÉS UTÁN

Az 1848-49-iki szabadságharc leveretését követő abszolutizmus tizennyolc éve egyéb káros hatások mellett a filantróp gondolat fejlődését is megakasztotta. Törvényhozásunk nem ülésezhetett, társadalmi akciók sem bontakozhattak ki, szinte megdermedt az élet az egész országban. Mikor azonban a nemzet 1867-ben visszanyerte cselekvési szabadságát, az elfojtott vágyak annál nagyobb lendülettel kerestek érvényesülést. Az újjászületés termékeny gondolatvilágában jött létre ebből a szempontból egyik legjelentősebb törvényünk, az 1868-iki XXXVIII. t.-c, amelynek megalkotója, Eötvös József báró kultuszminiszter nem kisebb célt tűzött ki maga elé, mint azt, hogy az iskolaköteles korban levő összes magyar gyermekeket megmentse a kultúra számára. Elgondolásának jelentőségéről így nyilatkozott 1868 június 23-án, amikor a törvényjavaslatot letette a Ház asztalára:

„A népnek értelmi emelésében fekszik legbenső meggyőződésem szerint a haza egész jövője. Ettől függ, hogy nemzetünk, mely ezt a földet vitézsége által fegyverrel foglalta el, azt értelmessége által megtartsa. Európának ezen a helyén más nemzetnek, mint valóban civilizált nemzetnek helye nincs. Teljes meggyőződésem szerint az 1848-iki törvények valóban biztosítva, valóban végrehajtva csak azon a napon lesznek, amelyen a t. Ház a népnevelésről gondoskodott”.

Hosszas tanulságos vita előzte meg a törvényjavaslat elfogadását. Illusztris szónokok, derék hazafiak vették át egymástól a szót; valamennyien helyeselték a javaslat vezérgondolatát, de többen szigorú szankciókat sürgettek az olyan községek ellen, amelyek nem teljesítik kötelességüket és nem létesítenek népiskolát. Schwartz Gyula a vita során a többi között ezt mondotta: „A törvényjavaslat nem szabja meg sem a határidőt, melynek lefolyása alatt a községek kötelesek népiskolát felállítani, sem rendszabályokról nem gondoskodik, amelyek a netalán vonakodó községeket népiskolák állítására kényszeríthetnek. Így attól tartok, hogy e törvény végrehajthatatlan marad, vagy nem lesz végrehajtva oly mértékben, mint óhajtának. Példa rá Franciaország, ahol ilyen kényszerrendszabályok nélkül a törvény életbelépése után tíz évvel több ezer iskola nem volt felállítva. Nálunk a „Systema scholarum elementarium” megszabta, hogy a község köteles népiskolát állítani, de nem szabta meg a határidőt, „sem kényszerítő eszközöket s ma több mint ötezer községben nincs iskola. 1861-ben iskolásgyermekek egyharmada honmaradt s több száz község elűzte a segédtanítót, nehogy költségekkel megterhelje s bezárta vasárnapi iskoláját”. Véleménye szerint háromévi határidőt kellene szabni iskolaépítésre s politikai jogaik gyakorlásától kellene felfüggeszteni azokat a községeket, amelyek nem létesítenek iskolát, bár erre anyagilag képesek volnának.

Eötvös József báró kultuszminiszter ezzel szemben nem kívánt túlmenni a törvényjavaslat rendelkezéseiben s azt a felfogást vallotta, hogy a törvényhozás később is bármikor folymodhatik majd szigorúbb rendszabályokhoz, pillanatnyilag azonban nem iktathat a

törvénybe olyan rendelkezéseket, amelyek azt a látszatot kelthetnék, hogy a törvényhozás bizalmatlan a községekkel szemben. Eötvös optimizmusa – sajnos – nem vált valóra, s főleg éppen a szankció hiánya miatt kellett és kell most is riadoznunk az analfabetizmus rémétől. Pedig valóban ideális volt a koncepció. A törvény kimondta, hogy minden hat-tizenötéves gyermeket iskolába kell járatni. A szülőt vagy a gyámot, ha elmulasztja kötelességét, először figyelmeztetik, aztán négy ízben ötvenkrajcártól négy forintig terjedhető bírsággal sújtják. Arról is rendelkezik a törvény, hogy a szegénysorsú gyermekek ingyen kapnak tankönyveket s tandíjat sem fizetnek. Szociális nézőszögből fontos az az intézkedés, hogy a tanítók fizetésének kétszázalékát a község évenként visszatartja a segélyezési pénztár javára. Ezeket az összegeket a kultuszminiszter az öregség vagy betegség miatt végleg munkaképtelenné vált tanítók és özvegyeik segélyezésére fordítja.

Három évvel később a törvényhozás a gyermekvédelem további területére irányította a figyelmet. Megkísérelte a lelencek felkarolását s a csecsemőhalandóság csökkentését. Ez a nagyfontosságú kérdés ezúttal került szóba első ízben a magyar parlamentben. Az 1871-iki országgyűlés határozati javaslatban utasította a belügyminisztert, hogy a szül- és lencházak felállítására szükséges költségeket vegye fel a következő költségvetésbe. Minden emberbarát nagy fájdalomra ez a határozati javaslat írott malaszt maradt.

A következő évek törvényhozási tevékenysége során filantróp célból készült 1873: II. t.-c, amely kimondta, hogy a tizenkét katonai évet leszolgált altisztek igényt nyernek közszolgálatban vagy államilag segélyezett vállalatoknál való alkalmaztatásukra. Az 1873. évi XXXI. t.-c. állami intézetnek nyilvánította a vakok budapesti intézetét és arra kötelezte az államot, hogy legalább hetven növendéket tartson el és neveljen az intézetben.

BETEGÁPOLÁSI ÉS KÖZEGÉSZSÉGÜGYI PROBLÉMÁK

Egyike a legfontosabb lépéseknek a modern filantróp-rendszer felé az 1875: III. t.-c. Ez a törvény széles néprétegeket érintő probléma megoldásához nyúlt a nyilvános betegápolási költségek ügyének rendezésével. Legfontosabb rendelkezése, hogy a gyógyítási, betegápolási és „szülhízi” költségeket, ha az ápoltak vagyontalanságuk miatt azokat megtéríteni nem képesek,

- a) szülők gyermekeikért,
- b) gyermekek szüleikért,
- c) hitvestársak egymásért,

d) cseléd tartó és állandó munkaadó cselédjéért, illetve munkásáért harminc napig, gyárák, nagyobb vállalatok tulajdonosai és a vasutak igazgatóságai munkásaikért viselik. Ha a rokonok és hitvestársak erre nem képesek, akkor az illetékes törvényhatóság fedezi a költségeket.

A törvény utasítja a törvényhatóságokat, hogy ebből a célból külön betegápolási alapot létesítsenek és szükség esetén pótdótot vessenek ki az egyenesadó arányában. Minden község köteles gondoskodni az ott illetékes vagyontalan betegek gyógyításáról és gyógyíthatatlan betegek ápolásáról. A törvény 8-ik szakasza szerint a gyógyíthatatlannak nyilvánított, de | nem közveszélyes elmebetegek, továbbá „az ártalmatlan bányák, buták és hülyék” ápolása és eltartása szintén az illetőségi község kötelessége. Ezen túlmenően az illetőségi község további . ápolás és gondozás céljából köteles átvenni a közkórházakban és gyógyintézetekben ápolat és gyógyíthatatlannak nyilvánított bármilyen vagyontalan beteget.

A törvény járványok esetére is provideál és 10-ik szakaszában úgy intézkedik, hogy árványok alkalmával elrendelt hatósági óv- és gyógyintézkedésekből felmerülő mindennemű költségek az érdekelt község terhére esnek. Ha szegény a község, akkor a törvényhatósági segélyalap, illetve államsegély vehető igénybe.

Ebbe a kategóriába tartozik az 1876. évi XIV. t.-c. Közegészségügyünk rendezése terén valójában ez a törvény rakta le az alapokat. Számtalan bölcs és szigorú paragrafust tartalmaz, amelyek élénk parlamenti tárgyalás után léptek életbe. A belügyminisztérium, mint illetékes hatóság a többi között arra is kapott felhatalmazást, hogy a lakóhelyek levegőjének tisztítása céljából elrendelhesse a mocsarak és posványok lecsapolását, a csatornázás bevezetését és megfelelő növényzet ültetését. Továbbá megakadályozhatta azt, hogy szűk lakásban összezúfoltan lakjanak az emberek. Azt is kimondja a törvény, hogy a hatóság „intézkedik az utcák, terek, lakóházak, iskolák, gyárak, börtönök, vágóhidak tisztántartásáról, úgyszintén állati hullák és azok maradványainak eltakarításáról.”

A törvény szerint lakóházak építésénél figyelembe kell venni a közegészségügyi feltételeket s a beköltözés csak kielégítő egészségrendőri szemle után engedhető meg. Munkások számára ott, ahol helyi viszonyok miatt maguk nem gondoskodhatnak megfelelő lakásról, az illető vállalat köteles erről gondoskodni és a munkásokat megbetegedésük esetén gyógykezeltetni tartozik. Beteg gyermekeket haladék nélkül orvosi kezelésben kell részesíteni. Aki ezt elmulasztja, ott ahol helyben vagy a közegészségi körzetben orvos van, tíz forintig terjedhető bírsággal, esetleg kétnapi fogsággal bünhődik. Vagyontalan gyermekeket ingyen kell gyógyítani. A dajkákat előzetes orvosi vizsgálat alá veszik. Egy nő csak egy csecsemőt vállalhat szoptatásra s a kisdedek táplálékát és egészségi állapotát orvosilag ellenőrzik, ahol orvos van, ahol pedig nincs, ott a községi előjáróság gondoskodik az ellenőrzésről. Aki orvosi rendelet nélkül altató- vagy kábítószert ad be a csecsemőnek, nem büntett vagy vétség esetén öt–husz forint bírsággal, esetleg négy napig terjedhető elzárással sújtják.

A törvény elrendeli továbbá, hogy a ragályos betegségben szenvedő tanulókat ki kell tiltani az iskolából. A szülők és gyámok nem küldhetik iskolába azokat a tanulókat, akik ragályos betegekkel érintkeztek. Akik ez ellen vétének, száz forintig, esetleg húsznapig elzárásig terjedhető büntetéssel fenyíthetők.

Balesetknél mindenki köteles első segílyt nyújtani. Azok, akik gyakrabban vannak olyan helyzetben, hogy balesetknél segíthetnek, mint pl. hajósok, halászok, mozdony- és vonatvezetők, bányászok, rendőrök, „a tetszhalálból felélesztésnek és a segílynyújtásnak lényegesebb eszközlésére” oktatók. Népesebb városokban mentőintézetek létesülnek. A lakosságot „a rögtöni balesetek által sújtottak megmentése” céljából népszerű oktatással kell felvilágosítani. Iskolában tanítani kell az „egészségügyi szabályokat”. Orvosi gyakorlatra csak okleveles orvosnak van joga. Tilos a kuruzslás. Szülésznők egy év alatt tartoznak jogosultságot (oklevelet vagy tisztiorvosi bizonyítványt) szerezni. A kórházak minden beteget, külföldit is, kötelesek befogadni. Elmebetegeket tébolydában kell elhelyezni. Magántébolydába véglegesen csak akkor szabad felvenni elmebeteget, ha a bíróság már megállapította az elmebetegséget. Elmebetegek személyét korlátozni és velük szemben kényszereszközöket alkalmazni csak orvosi rendeletre szabad. Járvány esetén kórházakat kell berendezni. Kötelező a fertőtlenítés és a betegek elkülönítése. Szükség esetén kényszergyógyítás is elrendelhető. Bujakór ellen, ha szüksesnek látszik, államköltségen szükségkórházakat is lehet felállítani. Védhimlőoltás, esetleg a felnőttek újraoltása évenként minden községben kötelező. Minden község köteles arról gondoskodni, hogy a lakosságnak tiszta ivóvíze legyen. A gyógyfürdőket „az egészség és kényelem igényeinek megfelelő” fürdő- és lakóházzal, orvossal, gyógyszer-

tárral kell ellátni. Gyógyfürdőkben az új építkezések húszévi adómentességben részesülnek. Amelyik fürdő nem tiszta, azt be kell zárni. A törvényhatóságok lehetővé teszik, hogy vagyon-talanok lehetőleg ingyen élvezhessék a gyógyfürdők áldásait. Egész országban kötelező a halottkémlés. A törvény mindezen kívül részletesen szabályozta a boncolás, a temetők, a gyógyszerárúsítás ügyét s ráparancsolt minden lakosú községre, hogy orvost tartson, a legalább másfélezer lakosú községeket pedig arra kötelezte, hogy szülésznot alkalmazzanak.

NYUGDÍJASOK, ÁRVÁK, HADIROKKANTAK, CSELÉDEK

Az 1875-iki törvényhozás Eötvös József báró nyomdokain haladva, hatásosan sietett a magyar tanítói kar segítségére, amikor a népiskolai, árvaházi, kisdédóvi tanszemélyzet részére országos nyugdíj- és gyámintézetet alapított. Az évi nyugdíjösszeget negyvenévi szolgálat után az egyes iskolafajok szerint háromszáz–négy száz forintban, az özvegyi segélyt pedig a férj nyugdíjának negyvenszázalékában állapította meg. Tanítói árvák, ha csak az egyik szülő volt tanító, fejenként ötven forintot, ha mind a két szülő nyugdíjra jogosított tanító volt, fejenként hetvenöt forintot kaptak egy évre. Ha az anya élt és özvegyi segélyben részesült, ebben az esetben egy gyermek nem kapott segélyt, a többi gyermek pedig fejenként és évenként huszonöt forintnyi támogatásban részesült.

Az 1875. évi LI-ik t.-c. a katonai rokkantak ügyét rendezte nagy szociális megértéssel.: A törvény főbb rendelkezései a következők:

A rokkant legénység tízévi szolgálat után rendfokozat szerint évi 36-108 forint rokkantsági nyugdíjra jogosult. Harmincévi szolgálat után 78-234 forint nyugdíj jár. Rokkantsági házakban a rokkant legénység naponként 5-35 krajcár zsoldot kap. Haditengerészetnél a rokkantsági nyugdíj 42-96 forint évenként, a rokkantsági házakban ápolt tengerészek napi zsoldja 6-50 krajcár.

Tisztek nyugdíja tízévi szolgálat után a havidíj egyharmada. Hátramaradott családnak (özvegyek, árvák) az elhalálozott katonatiszt háromhavi nyugdíjának megfelelő halálozási negyeddíj jár. Ha az illető rokkantsági házakban élt családjával együtt, családját a lakásban maradhat a szokásos felmondási idő lejártáig.

Sor került a cselédek (mai nevükön: háztartási alkalmazottak) szociális viszonyainak rendezésére is. Erről az 1876. évi XIII. t.-c. rendelkezett s a többi között kimondta, hogy cselédet csak törvényes felmondási idő mellett lehet elbocsátani. A törvény szerint a gazda köteles a cselédnek elég és egészséges étkezést adni s arra is tartozik ügyelni, hogy cselédje – mint háznépének tagja – józan, takarékos és erkölcsös életet folytasson s ne legyen kénytelen; olyan munkát végezni; amely meghaladja testi erejét és veszélyezteti egészségét. Tanköteles cselédet iskolába kell járattatni s nem szabad olyan munkával terhelni, amely a gyermekcseléd testi fejlődését és növekedését akadályozza vagy veszélyezteti. A cseléd gyógyításáról, akár a gazda hibájából betegszik meg, akár nem, a gazda köteles gondoskodni. A cseléd bizonyos esetekben rögtön elhagyhatja szolgálatát, különösen akkor, ha szolgálati helyén erkölcsi veszedelem fenyegeti.

Ugyanez a törvény védte meg az u. n. mezei vagy külső cselédeket is s úgy szabályozta a felmondást, hogy annak a szolgálati idő lejártát megelőző két hónap előtt kell megtörténnie.

Filantrop szempontból az 1877. évi XX. törvénycikk is rendkívül nagyjelentőségű. Tisza Kálmán kormányának és az akkori törvényhozóknak ez az alkotása a kiskorúaknak és a gondnokságra szorulóknak nyújtott védelmet. Gyámság alá helyezte mindazokat a kiskorú magyarokat, akik nem álltak atyai hatalom alatt, korszerűen rendezte vagyonkezelésük.

ügyét s gondnokot rendelt ki azok számára, akik elmebetegségük, tékozlásuk vagy egyéb erkölcsi és észbeli fogyatékoságuk miatt erre rászorultak. A törvény az alábbiakban jelölte meg a gyám-feladatkörét: Köteles gondoskodni arról, hogy a kiskorúak vallásos, erkölcsös és hasznos polgáraivá váljanak a hazának s ecélből képességükhöz és vagyoni viszonyaikhoz mérten nyerjenek kiképzést, illetve munka- és keresetképeséget.

Rokonok hiányában a községi közgyám ajánlatára olyan idegen férfi is lehet gyám, aki jóviszonyban van az illető családdal. Minden község köteles közgyámot alkalmazni, a törvényhatóságok és a rendezett tanácsú városok pedig árvaszékek útján gyakorolják a gyámhatóságot.

Munkaalkalmak szaporításáról sem feledkezett meg a kormány, azzal a céllal, hogy ilyen módon is enyhüljön a nyomor. Ilyen segítségre különösen olyan vidékeken volt szükség, ahol – mint például a Felvidéken – a lakosság nem tudott megélni ösfoglalkozásából. Állami vagy államilag támogatott vállalatok és üzemek létesültek, amelyek éppen filantróp hivatásuk miatt legtöbbször deficitel dolgoztak. Az ilyen üzemek támogatásáról a kormány törvényhozási utón gondoskodott. Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején a többi között az 1876. évi XLVI., valamint az 1878. évi II. t.-c. állami átalányösszeget juttatott a diósgyőri vasgyárnak, egy másik törvény pedig a Besztercebánya melletti gőzfürészt segélyezte jelentős összeggel. Hasonló módon a Garam völgyében levő zólyombrézói vasgyár is részesült ilyen célú állami támogatásban. A polgárosított bánási határörvidéken viszont az erdők és a legelők adómentesítésével könnyített az állam az ottani lakosság gondjain, illetve igyekezett elősegíteni a nép boldogulását.

Az 1878-iki költségvetés az alábbi összegeket szánta szociális és filantróp célokra: betegápolás 430.000, himlőoltás 51.450, járványok 5.000, szülés 12.000, lelencek és törvénytelen gyermekek 70 424, tébolyda 294.074, életmentés 800, siketnémák 35.000, vakok 31.620 forint a belügyi tárca keretében.

Az állam az 1879. évi XXXIX. t.-c. alapján félmillió forint kamatmentes alapítvánnyal támogatta az Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetét, az 1880. évi III. t.-c.-kel az előző évi rossz termés miatt ínségbe jutott lakosságnak állami előleget, ínségmunkát és egyéb segélyeket juttatott, az 1880. évi IV. t.-c. ennek a szociális akciónak kiegészítése céljából vetőmagkölcsonról gondoskodott.

Az 1879. évi szegedi árvíz-katasztrófa károsultjainak az ügye hónapokon át foglalkoztatta a törvényhozást. Így jött létre az 1879. évi XIX., az 1879. évi XX., az 1880. évi XVII., az 1880. évi XVIII. t.-c. Ez az utóbbi házadómentességet, az 1880. évi XIX. pedig állami hozzájárulást engedélyezett az árvízi munkálatok költségeihez, végül az 1880. évi XX. t.-c. negyvenmillió forintnyi állami kölcsönt biztosított Szeged számára. Ez a hat szegedi vonatkozású törvény, valamint a megalkotásukat megelőző parlamenti felszólalások arról tanúskodnak, hogy az akkori törvényhozás méltó módon érezte át szociális kötelességét és kellő visszhangja tudott lenni annak a szamaritánus érzelemhullámnak, amely nemcsak a magyar társadalom szívét töltötte be, hanem az egész művelt világ könnyeit ajándékozta a katasztrófába zúdult magyar városnak.

A MODERN BETEGÁPOLÁSI RENDSZER KÖRVONALAI

A század vége felé a már kipróbált utakon gyorsabb tempóban következtek fontosabbnál fontosabb szociális, embervédelmi reformok és intézkedések. Tisza Kálmán mint belügyminiszter az 1881. évi XII. t.-c.-ben felhatalmazást kapott arra, hogy a budapesti Angyal-

földön „ápodát” építtessen gyógyíthatatlan közveszélyes elmebetegek elhelyezésére s a Baich-féle alapítványt is erre a célra használja fel. A költségek javarészét a hatodik állami sorsjáték tiszta jövedelméből teremtették elő.

Az 1882. évi VI. t.-c. a torontáli és temesi terület inségeseinek támogatására közel félmillió forint vetőmagkölcsonnt engedélyezett. Az 1883. évi X. t.-c. felmentette a napszámosokat a nyolc évvel azelőtt életbeléptetett keresetadó fizetése alól. Az 1882. évi XLI. t.-c. megengedte, hogy a Vöröskereszt-Egylet „emberbaráti céljaira szükségelt költségek” fedezésére négy millió forint sorsjegy kölcsönt bocsásson ki s a kölcsön adómentességben részesüljön. Az 1883. évi XLI. t.-c. lehetővé tette, hogy az u. n. kincstári telepések közel hétmillió forintos, negyvenkétévi amortizációs kölcsönhöz jussanak. Az 1886. évi XXII. t.-c. hangsúlyozottan köteleességévé tette a községeknek és városoknak a szegénysorsúak eltartását. Az 1887. évi XX. t.-c. újraszabályozta a katonai özvegyek és árvák ügyét. Kimondotta, hogy a tiszti özvegyek volt férjük rangfokozata szerint évi 250–2.000 forint, a katonatiszti árvák 40–250 forint, a legénységi özvegyek pedig 24–100 forint segélyt kapnak.

Új korszakot nyitott meg az 1898. évi XXI. t.-c. Szilárd bázist teremtett a betegápolásnak J azzal, hogy országos betegápolási alapot létesített s az erre szükséges összeget az egyenes adók alapján kivetett országos betegápolási pótagóból fedezte. Ebből a maximálisan háromszázalékos emelkedhető pótagóból kellett fedezni a belföldi és külföldi kórházi költségeket, ebből a pénzből kaptak orvost, gyógyszert és gyógyászati segédeszközöket (szemüveg, mankó, stb.) a hatóságilag igazolt szegénysorsú betegek, továbbá a fertőzőbetegségek elleni intézmények és intézkedések (fertőtlenítés) költségeit is a betegápolási alap viselte. Rendkívül nagyjelentőségű a törvénynek az az intézkedése, hogy a hétéven aluli talált gyermekek, vagyis a szerencsétlen lelenek ápolása és gondozása szintén ezt a pénzalapot terheli, csak úgy, mint a vagyontalan trachomások és vérbajosok gyógyítása is.

Sajnos, a tuberkulózis ügye sokkal később kezdte foglalkoztatni a törvényhozást, mint! kellett volna. Mert amilyen dicséretreméltó például az 1874-iki költségvetésnek az inségesek¹ talpraállítására irányuló bőkezűsége közel egymillió forintos kölcsön alakjában és abban, hogy félmillió forintot bocsátott Szapáry Gyula gróf belügyminiszter rendelkezésére, amiből kölcsönöket adhatott a törvényhatóságoknak oly célból, hogy ezzel „a munkaképtelenek segélyezésére hivatott községek ebbeli kötelezettségük teljesítésére képesíttessenek, vagy testületek és egyesek ezirányban segélyeztessenek”, annyira elszomorító az a tény, hogy az 1901. évi költségvetés mindössze négyezer koronát(!) szánt a tuberkulózis elleni harc céljaira. Ezt a nevetségesen kis összeget a „tuberkulózis elleni védekezésnek a kormány tevékenység keretében való népszerű ismertetése folytán felmerülő szerkesztői díjakra és kiadási költségekre fordította a kormány.

Az 1901-iki költségvetés különben az alábbi filantróp kiadásokat irányozta elő: betegápolási költségekre 2,111.255, himlőoltásra 158.900, járványokra 10.000, trachoma elfojtására 120.000, a difteritisz elleni gyógyszerum-termelő intézetre 20.380, elmeegógyintézetekre 1,440.000, országos betegápolási alapra 1,789.490, szegénysorsú betegek részére rendelt gyógyszerekre az 1898. évi XXI. t.-c. alapján 200.000, fertőző betegségek elleni védekezésre 200.000, lelenek költségeire 2,323.200, kórházakban szülő nők és gyermekeik részére 40.000, közegészségügyi intézményekre 20.600 korona, ezenkívül átmeneti kiadások címén ugyanilyen célokra, a többi között bábaképzésre is, mintegy 80.000 korona.

Munkaalkalmak teremtésére az 1901. évi III. t.-c. a már folyósított 1,200.000 koronán felül még 400.000 koronát engedélyezett a törvényhatóságoknak s ezt az összeget az inség megelőzésére és enyhítésére alkalmas közúti munkák költségeire kellett fordítani.

KÖZÉPISKOLÁK, KISDEDŐVŐK

Alkotmányos éránkban kezdettől fogva annak az elvnek igyekeztek érvényt szerezni, hogy a több műveltségen át visz az ut a boldogulás felé. Ezt írta zászlajára Eötvös József báró, hiszen iskolapolitikája a nevezetes népiskolai törvénnyel éppen abban csúcsosodott ki, hogy minél nagyobb tömegek ismerkedjenek meg a kultúra áldásaival és az ismeretek fegyverzetével könnyítsenek szociális helyzetükön. Ezen a mesgén haladtak utódai is Pauler Tivadartól kezdve fel Wlassics Gyula báróig.

Trefort Ágoston az akkori viszonyok között ideálisnak mondható középiskolai rendszerrel ajándékozta meg az országot és más vonatkozásokban is hervadhatatlan érdemeket szerzett. A szegénysorsú ember gyermekének is módja nyílt arra, hogy kiemelkedjék a középszerűségből s akár mint orvos, akár más diploma birtokában jötevője, irányítója lehessen a társadalomnak. Ebben a nagy perspektívában filantróp nézőszögből különösen az iskolák jóléti intézményei jelentenek korszakos haladást. Egyre gyarapodtak az ösztöndíjak, a tandíjkezdmények, tankönyvsegélyezések, alumneumi ingyen nagy kedvezményes étkeztetések s a diáksereg filantróp felkarolásán túl a tanári gárda megélhetési viszonyainak javításáról sem feledkezett meg a kenyéradó gazda, az állam.

Csáky Albin gróf kultuszminisztersége is eltörölhetetlen bélyeget nyomott a nemzet művelődésére. Neki is joggal ott van a helye legnagyobb kultuszminisztereink között. Nevéhez fűződik a többi között a kisdedővás ügyének a rendezése. Az erről szóló 1891. évi XV. t.-c. úy rendelkezik, hogy óvóintézetben kell gondozni azokat a három-hatéves gyermekeket, akik otthon nem részesülnek állandóan kellő gondozásban. Amelyik szülő ezt elmulasztja, ismételten sújtható kisebb-nagyobb pénzbírsággal. A törvény nagysúlyt helyez arra, hogy az óvóintézetben komolyan érvényesüljenek a higiénikus követelmények. Tágas és szellős helyiségekben kell tartani a drága apróságokat és arról is kell gondoskodni, hogy melegebb időszakban befásított játszótér álljon az óvodások rendelkezésére.

Múlt századbéli kultuszminisztereink és pedagógusaink előtt csak kalapot emelhet a mostani nemzedék. Nagy látókörrrel jelölték meg a kulturális feladatokat és rendkívül jelentős filantróp intézkedésekkel mozdították elő, hogy Magyarország kultúrfőlnybe kerüljön szom-szédaival szemben.

A SZÁZAD LEGNAGYOBB FILANTRÓPIAI ALKOTÁSA

Szell Kálmán kormánya tetőzte be a század filantróp alkotásait olyan gyermekvédelmi ténnyel, amely előkelő helyet biztosít Magyarországnak a művelt, szociálisan kiépített országok sorában. Az 1901. évi VIII. t.-c. szerezte ezt a megbecsülést nemzetünknek. Ez a modern elgondolású törvény sok-sok évtized mulasztásait pótolta, amikor elrendelte, hogy Budapesten és az ország különböző vidékein lelcintézeteket kell felállítani. Ennek a lépésnek a szociális jelentőségét és az egész helyzetet tanulságosan világítja meg a törvényhez csatolt miniszteri indokolásnak alábbi néhány adata:

Ijesztően nagy volt a gyermekek halandósága Magyarországon. Legnagyobb az összes művelt európai államok között Oroszország kivételével. Az 1891-1898-as átlag alapján száz szülött közül Angliában 22, Franciaországban 23, Poroszországban 28, Olaszországban 31, Ausztriában 34 gyermek halt meg ötéves korig. Magyarországon 38.12%, Oroszországban pedig 43.04% a gyermekhalandóság. Főbb okai: a közegészségi érdekek iránti indolencia, tudatlanság, itt-ott a szegénység, a nép közönye. Ezen a bajon segíteni elsősorban az állam és másodsorban a társadalom kötelessége.

Sándor István ilyencélú alapítványa megjelölte a helyes utat, de a század közepéig újabb lépések nem következtek. 1851-ben megnyitották a kolozsvári sebészeti klinika szülőkórodáját azzal, hogy évi javadalmazásából falun helyezze el tizenkétéves korúig azokat az intézetben született gyermekeket, akikről anyjuk gondoskodni nem képes. Közel másfél évtizedes szünet után, 1865-ben társadalmi mozgalom indult meg Országos Lelencházi Társulat alapítására. Az akció élén Nádasdy Lipót gróf és számos más arisztokrata állt, de a gyönyörű filantróp mozgalom, bár buzgóságban nem volt hiány, „leginkább a hatóságok és szakközégek aggályai miatt” sikerre nem vezetett. 1870-ben hölgyek indítottak mozgalmat. Ez már sikeresebbnek bizonyult s még ebben az évben megalakult a ma is működő első budapesti gyermekmenhely.

A törvényhozás a közegészségügy, rendezéséről szóló 1876. évi XIV. t.-c.-ben nyúlt ehhez a kérdéshez, amikor a községek feladatává tette a lelencek és dajkaságba adott más csecsemők orvosi kezelését és eltartását. A törvény rendelkezése azonban – az 1901. évi VIII. t.-c. indokolása szerint – „községeink nagy részének szegénysége, közömbössége és a felügyelet hiánya miatt jobbra végrehajthatlan maradt”.

Időközben több lelkes emberbarát jelentékeny alapítványokat tett s a főváros is jó példát mutatott, amikor 1879-ben a királyi pár ezüstlakodalma alkalmából százezer forintot szavazott meg a lelencek felkarolására. Maga az államkincstár az 1881–1885 közti években a bécsi lelencházba évenként felvett ezerszáz magyar lelencért évi harminchárom ezer forintot üzetett. Ebben az utóbbi évben alakult meg Budapesten a második társadalmi lelencintézmény: a Fehérkereszt Országos Lelencház-Egyesület. A magyar törvényhozás 1892-től kezdődően évenként hatezer, illetve tízezer korona segélyt szavazott meg a két lelencintézetnek, mindaddig, amíg az 1898. XXI. évi t.-c. az országos betegápolási alap létrehozásával a gyermekmentést lényegileg állami feladattá tette s annak intézését a már említett két intézményre bízta. 1898-ban 384 lelencet, 1900-ban pedig már 1030 lelencet ápoltak az első budapesti gyermekmenhelyen, a Fehérkereszt 1898-ban 1517 lelencet, 1900-ban 8255 lelencet gondozott.

1901-ben a költségvetés már jelentős összeget, 2,323.200 koronát irányzott elő a lelencügyre s a kormány ekkor arra az álláspontra helyezkedett, hogy ilyen nagy összegnek egyesületi kezelését nem tartja felelősségével megegyeztethetőnek, hanem állami kézbe veszi a lelencek gondozását, persze anélkül, hogy ezzel meg akarná bénítani a társadalmi intézmények ilyen irányú működését.

Az 1901. évi VIII. t.-c. ennek alapján úgy intézkedett, hogy az állam több gyermekmenhelyet, létesít. Vidéken ott létesülnek ilyen intézmények, ahol bábaképző is van s ahol fejlett a társadalom emberbaráti tevékenysége. Menhelyen csak gyenge, beteg gyermekeket szabad gondozni, a többieket az intézetten kívül – falun – kell elhelyezni. Nagyon lényeges, hogy a törvény nemcsak a lelencek, hanem más, hatóságilag elhagyottnak nyilvánított gyermekek állami gondozásáról is gondoskodott, mert érvényt akart szerezni annak az elvnek, hogy a gyermek egy pillanatig sem maradhat gondozatlanul.

Így valósult meg Sándor István száz év előtt megálmodott álma. Tízezer forintos alapítványa kamatos kamatokkal nagy összegre bővült úgy, hogy Preiss János Ferenc báró tábornaszernagy, Szvoboda Antal, Ordódy János és néhány más magyar gyermekbarát mecénás későbbi adományaival együtt 1901-ben már 1,087.000 koronát tett ki az országos szülőkórodájának alap. Ugyanerre a célra lehetett fordítani a belügyminisztérium közigazgatási-, fog- és toloncházi alapját is s így a költségvetési előirányzaton kívül összesen több mint két és félmillió korona alapszerű összeg állt a kormány rendelkezésére.

A törvényhozás azonban nem elégedett meg azzal, hogy az előbb említett törvénnyel a hétéven aluli elhagyott gyermekek megmenekültek a pusztulástól. Széll Kálmán a politikusok egyhangú tapsai mellett újabb törvényjavaslatot terjesztett elő, amellyel a hétéven felüli közsegegyre szoruló gyermekek gondozását is az állami feladatok közé iktatta. A törvényjavaslat indokolása így foglalja össze ennek a második lépésnek a szükségességét:

Kárbaveszne a munka és kátyúba kerülne a gyermekek megmentésére irányuló akció, ha az ország megelégedne a hétéven aluli gyermekek gondozásával. Ezzel csak azt érnék el, hogy az első években apadna a gyermekhalandóság, de annál jobban fokozódnék a hétéves kor betöltése után, ha a gyermekesereg gondozás nélkül maradna. Szaporodnék a züllött gyermekek száma és javítóintézetek felállítására kellene fordítani azt a pénzt, amit a gyermekvédelemnek a hétéven felüli korra való kiterjesztésével jobb célra lehet kamatoztatni. Nem elég, ha megmentjük a pusztulásra szánt gyermeket, hanem az is kötelességünk, hogy örködjünk a megmentett gyermek fölött mindaddig, amíg nem tud saját erejéből megküzdeni az étellel. Miután pedig a községek és városok, amelyekre az ilyen gyermekek gondozása tartozik, visszariadnak a további áldozatoktól, sokszor nem is képesek erre az újabb támogatásra s akár emiatt, akár más okból nyűgnek tekintik a lelencgyermeket, az állam köteles magára vállalni a feladatot.

A helyzetnek ilyen komoly mérlegelése mellett íródott az 1901. évi XXI. t.-c. Kimondotta, hogy az állami gyermekmenhelyekre felvett gyermekek, ha hetedik életévük betöltésekor törvényhatósági vagy magánárvaaházban, valamely jótékonyági intézetben el nem helyezhetők, tizenötéves korúig az állami gyermekmenhelyek kötelékében maradnak. Ugyanez áll más elhagyott gyermekekre is, akiket a lelencekkel egyformán iparosoknál vagy mezőgazdákánál helyeznek el.

Magyarország ezzel lépést-akart tartani a külfölddel s méltán illeti elismerés akkori törvényhozóinkat, hogy erre a nemes célra is gondoskodtak fedezetről a gyámpénztári tartalék-alapból. Modern gondolat vált valósággá a törvény útján és magasztos akkorddal zárult egy század filantróp törvényalkotása.